

תורה ומדבר

מים ראשונים: ראו שולחן ערוך אורח חיים סימן תכח סעיף ד: "לעולם קורין ... פרשת במדבר סיני קודם עצרת ... וסימן ...: פקדו ופסחו, מנו ועצרו, צומו וצלו, קומו ותקעו". "מנו ועצרו" - פרשת במדבר בה נמנים בני ישראל לעולם תחול בשבת שלפני חג שבועות, חג העצרת. (ועל שאר סימני הלוח העברי שם: "פקדו ופסחו, צומו וצלו, קומו ותקעו" אפשר לערוך חידון משפחתי קטן. ומה עם שנים מעוברות?). על [מניית עם ישראל](#) כבר זכינו לכתוב בפרשה זו בשנה האחרת והפעם נבקש את הקשר בין תורה למדבר.

שיר השירים רבה פרשה ג א – כל מתנות טובות מן המדבר

"מי זאת עולה מן המדבר". עילויה מן המדבר, סילוקה [חילוקה] מן המדבר, מיתתה מן המדבר ... דאמר ר' שמעון בן יוחאי: במדבר טענו ובמדבר פרקו.¹
תורה מן המדבר, משכן מן המדבר, סנהדרין מן המדבר, כהונה מן המדבר, לוייה מן המדבר, [נבואה מן המדבר], מלכות מן המדבר ... וכל מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל מן המדבר, הוי עילויה מן המדבר.²

במדבר רבה פרשה א א – לטובה מפרסמים מקום זמן

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני". זהו שאמר הכתוב "צדקתך כהררי אל, משפטך תהום רבה" (תהלים לו ז). ... צדקה שאתה מביא על העולם מפורסמת כהרים הללו, משפט שאתה עושה בעולם הזה תהום רבה ... כיצד? כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, וכשמראה ליחזקאל הוא מראה לו "באחד לחדש" (יחזקאל כו א). למה? שלא לפרסם באי זה יום חרבה. אבל כשהוא בא לגדל ישראל, מפרסם איזה יום, איזה מקום, איזה חדש, איזו שנה, איזו אפטיא ... באיזה מקום? "במדבר סיני" ... מה אמר להם? "שאו את ראש כל עדת בני ישראל".³

במדבר רבה פרשה א סימן ז – למה ניתנה התורה במדבר

למה "במדבר סיני"? מכאן שנו חכמים: בג' דברים ניתנה התורה: באש ובמים ובמדבר ... ולמה ניתנה בג' דברים הללו? אלא מה אלו חנים לכל באי העולם, כך דברי תורה חנים הם שנאמר: "הוי כל צמא לכו למים".⁴

מסכת עירובין דף נד עמוד א – מדבר בלימוד תורה

¹ החלק הראשון של המדרש מזכיר לנו שהמדבר היה מקום של התעלות (מתן תורה) אבל גם מקום של נפילה (חטא העגל המרומז במילה "פרקו" ושאר חטאי דור המדבר). ראו דברינו [דור המדבר וחלקו לעולם הבא](#) בפרשת שלח לך.
² החלק השני כולו שיר הלל למדבר, כמקור לכל המתנות הטובות שניתנו לעם. אבל גם הוא לא יכול להתעלם ממקומו של המדבר לאורך ההיסטוריה, החל מתחילת ספר שמות וכלה בנביאים. ראו מקבילה במדרש תנחומא פרשת שמות סימן יד: "וינהג את הצאן אחר המדבר - א"ר יוחנן: למה היה רודף למדבר? לפי שראה שישיראל נתעלו מן המדבר, שנאמר: מי זאת עולה מן המדבר. עלייה מן המדבר, התורה מן המדבר, המן והשליו מן המדבר, המשכן מן המדבר, השכינה מן המדבר, הכהונה ומלכות מן המדבר, הבאר מן המדבר, ענני כבוד מן המדבר. לפיכך: וינהג את הצאן אחר המדבר ... כשם שהלך אליהו ז"ל". הליכתו של אליהו ודאי לא הייתה געגוע גדול של שמחה ומזכירה יותר את קריאתו של ירמיהו: "מי יתנני במדבר מלון אורחים" מאשר את המדרש הנאה שרש"י מביא על יתרו (בעקבות המכילתא כך נראה): "אל המדבר - בשבחו של יתרו דבר הכתוב, שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר, מקום תהו, לשמוע דברי תורה" (שמות יח ה). יש אפוא הרבה הליכות למדבר, הליכת משה, הליכת יתרו, הליכת ירמיהו והליכת אליהו. ועל הליכתו של אליהו למדבר "בעקבות משה", ראו דברינו [הפטרות השבת - אליהו בהר חורב](#) בפרשת פנחס.
³ וכן הוא בהמשך המדרש שם בסימן ה: "משל למלך שנטל אישה ראשונה ולא כתב לה כתובה, גירשה ולא כתב לה גט. כך לשנייה ולשלישית ולא היה כותב להם כתובה ולא גט ... ראה עניינה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה. אמר לשושבינו: אל תנהוג בה כראשונות ... כתוב לה כתובה באיזו שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזו אפרכיא ... כך הקב"ה, ברא לדור המבול ולא כתב אימתו בראן, העבירן מן העולם ולא כתב אימתו העבירן ... וכן לדור הפלגה וכן למצרים ... כיון שעמדו ישראל אמר הקב"ה למשה: איני נוהג באלו כאותן הראשונים ... לך כתוב להם באיזה חודש בכמה בחדש ובאיזו שנה באיזו אפרכיא ובאיזה עיר ... במדבר סיני הרי אפרכיא, באהל מועד הרי מדינה. בשנה השנית זו שנה. בחדש השני זה החודש". במדרש זה המדבר אולי איננו כה נשגב כמו במדרש שיר השירים רבה לעיל, אך בהחלט ראוי לציון כמקום שבו נכתבה הכתובה והתנאים בין הקב"ה לעם ישראל. ואגב נעיר שציוני זמן של חודש ושנה מצויים הרבה בפרשת נח בסיפור המבול ולא עוד בכל ספר בראשית. ולהוציא אזכור קצר בפרשת פקודי בהקמת המשכן, חוזרים ציוני חודש ושנה באופן בולט בספר במדבר.
⁴ "בחינים לכל באי עולם". שני רעיונות מרכזיים כאן: "בחינים", שלימוד תורה צריך להיות פתוח לכל וכלי תשלום: "מה אני בחנם אף אתם נמי בחנם" (נדרים לו ע"א, בכורות כט ע"א, רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ז). והשני, "לכל באי עולם", שהתורה פתוחה לפני כל בני אנוש ("באי בראשית" בלשון המכילתא). ראו מכילתא דרבי ישמעאל יתרו על הפסוק "ויחננו במדבר": "נתנה תורה דימוס פרהסיא במקום הפקר, שאילו נתנה בארץ ישראל, היו אומרים לאומות העולם אין להם חלק בה. לפיכך נתנה במדבר דימוס פרהסיא במקום הפקר, וכל הרוצה לקבל יבוא ויקבל". ובפסיקתא דרב כהנא פרשה יב: "ראו באיזה חודש נתתי את התורה, בחדש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני, לפיכך נתנה בחדש השלישי". וקצת נגענו כבר בנושא זה בדברינו [מתן תורה לאדם](#) בשבועות וכן [מתן תורה וארץ ישראל](#) בפרשת יתרו.

אמר רב מתנה: מאי דכתיב "וממדבר מתנה"? - אם משיים אדם עצמו כמדבר זה, שהכל דשין בו - תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו.⁵
אמר ליה: אם אדם משיים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו - תורה ניתנה לו במתנה.⁶

בראשית רבה צט א פרשת ויחי - המדבר נקי מעבודה זרה

"לָמָּה תִּרְצָדוֹן הָרִים גְּבֻנִים הָהָר הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתוֹ אָף ה' יִשְׁכֵּן לְצִיחַ" (תהלים סח יז). ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא. רבי יוסי הגלילי פתר קרא בהרים. בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני, היו ההרים רצים ומדיינים אלו עם אלו: זה אומר עלי התורה ניתנת! וזה אומר עלי התורה ניתנת! תבור בא מבית אלים וכרמל מאספמיא. זהו שכתוב: "חי אני נאם המלך ה' צבאות שמו כי תבור בהרים וככרמל בים יבוא" (ירמיהו מו יח) - זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי. אמר הקב"ה: "למה תרצדון הרים וגוי"? כולכם הרים גבוהים אלא כולכם גבונים... כולכם נעשה עבודת כוכבים על ראשיכם, אבל סיני שלא נעשה עבודת כוכבים עליו: "ההר חמד אלהים לשבתו", "וירד ה' על הר סיני".⁷

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ב (פרשת המן) - התורה והמן במדבר

"דבר יום ביומו" - ר' יהושע אומר: כדי שילקוט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת. ר' אלעזר המודעי אומר: כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת, שנאמר "דבר יום ביומו" - מי שברא יום ברא פרנסתו. מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר: כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה, שנאמר: "למען אנסנו הילך בתורתך אם לא". ר' יהושע אומר: שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתיים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה. מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. הא כיצד? היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומתכסה. הא לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, ושניי ליה אוכלי תרומה.⁸

מסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק כב - קיום התורה הוא במקום יישוב

הוא היה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה? לאילן שעומד על המים ענפיו מועטין ושורשי מרובין. אפילו ארבע רוחות העולם באות אין מזיזות אותו ממקומו, שנאמר: "והיה כעץ שתול על פלגי מים" (תהלים א ג). אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה [הרבה] למה הוא דומה? לאילן שעומד

⁵ ובמדרש רבה א ז בפרשתנו: "כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות את החכמה והתורה לכך נאמר במדבר סיני". ובפסיקתא דרב כהנא פרשה יב: "מפני מה ניתנה במדבר סיני, ללמדך שאם אין אדם מבקר עצמו כמדבר הזה אינו זוכה לדברי תורה. מה המדבר אין לו סוף, כך היא התורה אין לה סוף... וכשם שאין לה סוף כך אין למתן שכרה סוף...". כאן כבר לא מדובר במדבר הארצי ובאירוע החד-פעמי של מתן תורה, אלא במדבר כדרך חיים ובלימוד היום יומי של התורה. ומבקר הוא מפקיר.

⁶ שים לב להבדל בין הדעה הראשונה "תלמודו מתקיים בידו" ממנה משתמע קניית התורה בזכות היגיעה והמאמץ ובין הלשון השנייה "ניתנה לו במתנה", אשר מזכירה את המדרשים על "ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו" (שמות רבה מא ועוד, דברינו בפרשת כי תשא). ראו בגמרא שם, דף נד כולו העוסק בשבחי התורה ולימודה. ראו שם הסיפור על רבא שבא לפייס את רב יוסף ושכך כעסו בדרשה זו. ובהמשך שם: "אם אדם משיים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת, ואיכא דאמרי שמסרחת ואוכלת - תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו". ראו פירוש רש"י שם מה פירשו דורסת ואוכלת. אז אולי גם "משיים עצמו כמדבר" אין זה רק ענווה וצניעות אלא גם קצת תוקפנות ומלחמת קיום. ראו שם.

⁷ הסיבה שהר סיני נבחר, עפ"י מדרש זה, היא שלא הייתה עליו עבודה זרה. במקומות יישוב נהגו בני האדם להקים מקומות פולחן על ראשי ההרים. במדבר, אין יישוב בני אדם, מעט בני האדם שדרים בו נודדים ממקום למקום. המדבר נקי מעבודה זרה. אבל סוף סוף תינתן התורה ואיתה יצטרכו לחיות בארץ מיושבת. שם, בהרי התבור והכרמל, תהיה ההתמודדות היום-יומית עם עבודה זרה. ויוכיח אליהו בהר הכרמל.

⁸ האם "אוכלי המן" ותקופת המדבר הם אידיאל שיש לשאוף אליו? לשיטת רבי שמעון בן יוחאי: כן. אבל ראו דברים שאומר ר' יוחנן בשמו, בגמרא מנחות צט ע"ב: "אמר רבי יוחנן משום ר' ש בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית - קיים לא ימוש. ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ. ורבא אמר: מצוה לאומרו בפני עמי הארץ". באנו למחלוקת הידועה בגמרא ברכות לה ע"ב: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו", יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: "ואספת דגנך" - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזרוע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורח בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתך נעשית על ידי אחרים... אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן". ראו דברינו [ואספת דגנך](#) בפרשת עקב שם הרחבנו לדון בנושא. ונשאיר לשואבי המים לעיין במקורות אלה ובמשמעותם בהקשר לנושא שלנו "מדבר ותורה", בלי פירושים והסברים משלנו. נפנה רק לרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ב ונעיר גם שאילולי שיטתם של ר' יהושע ור' ישמעאל לא היו מים במחלקי המים שכן לפי שיטת רשב"י אולי אנו מנועים מלדרוש... ראו דברינו [טעם המן](#) בפרשת בשלח.

במדבר ענפיו מרובין ושורשיו מעוטיין. כשרוח נושבת בו, עוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר: "והיה כערער בערבה" (ירמיה יז ו).⁹

במדבר רבה פרשה א סימן ב – חזרה למדבר בשמחה

אמרו לו: נתת לנו את בית המקדש וסילקת שכינתך ממנו ומה את מבקש ממנו? - "לא נבוא עוד אליך". אמר להם: ומי יתן לי והייתי במדבר עכשיו, היכן כל אותן הנסים שעשיתי לכם? וכן הוא אומר: "מי יתנני במדבר מלון אורחים" (ירמיה ט א). היכן שהייתי מתקלס ... משל לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו, נכנס לשניה וברחו מלפניו. נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו. אמר הנשיא: זו העיר טובה היא מכל המדינות, כאן אני בונה כס נאה, כאן אני דר. כך, כשבא הקב"ה לים ברח מלפניו, שנאמר: "הים ראה וינוס" וכן: "ההרים רקדו כאילים". בא במדבר חורב, קידם אותו וקילס אותו ... אמר: זו העיר טובה לי מכל המדינות, בה אני בונה אכסניה ודר בתוכה. התחילו שמחים שהקב"ה דר בתוכו, שנאמר: "יששום מדבר וציה"¹⁰.

הושע פרק ב טז-יז – הפטרת השבת

לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר ודברתי על לבה: ונתתני לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים.¹¹

שבת שלום
מחלקי המים

⁹ בשביל לקבל את התורה ואולי גם להתבודד וללמוד, המדבר יכול להיות מקום טוב, אולי אפילו טוב יותר ממקום ישוב. אבל מעשים טובים וקיום מצוות, הם רק במקום ישוב שם יש מצוות הקשורות בחיי הפרט והחברה. זאת בנוסף למצוות התלויות בקרקע ומצוות שנצטוו בכניסתם לארץ: נסכים, מלך, ערי מקלט, הקמת המקדש ושרשרת ארוכה של מצוות שנאמר בהם "כי תבואו אל הארץ". לפיכך, מי שמעשיו מרובים מתורתו משול לעץ ששתול על פלגי מים ומי שתורתו מרובה ממעשיו הוא כערער במדבר. ולא רק במעשים טובים ומצוות אפילו בלימוד תורה עצמו, ראו ראש השנה דף כג עמוד א: "אמר רבי יוחנן: כל הלומד תורה ואינו מלמדה - דומה להדס במדבר". שאין מי שיריח את הריח הטוב שהוא נותן. ראו המפרשים שם.

¹⁰ הנביא ירמיהו קורא במרי נפשו "מי יתנני במדבר מלון אורחים ואלכה ואעזבה את עמי", אבל הדרשן שרוצה לסיים את פתיחתו לפרשתנו בדבר חיובי, מחבר פסוק זה לפסוק בישעיהו "יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת". לעתיד לבוא תהיה חזרה אל המדבר, המקום היחידי שקילס לקב"ה ובו ניתנה התורה. אבל לא כמו שאומר ירמיהו אלא כמו שאומר ישעיהו. ולא עוד, אלא "שפיל לסיפא דקרא" (קרא את הפסוק עד הסוף), מדבר זה יגל ויפרח כחבצלת, משמע יהפוך למקום ישוב. פעם נוספת, ישעיהו מול ירמיהו!

¹¹ בגאולה לעתיד לבוא שוב תהיה תחנת ביניים חשובה במדבר, שהוא מקום של זיכוך והיטהרות. וכבר זכינו לדרוש [בהפטרות שבת זו בהושע פרק ב](#).